

Zbytky „kolíkové kartotéky“ na stěně palácové stavby z období Velké Moravy v Chřibech.

Antonín Galatík, *Olbrachtova 1193, Otrokovice*
Jan Galatík, *Žitná 17, Rohatec*
e-mail: galatik@centrum

Úvod

Nedávno jsme popsali nález kamenného sedadla v Chřibech, na kterém jsou v kameni vytvarované schránky pro vladařské insignie, roh pomazání a tzv. labarum, na které se skládala přísaha věrnosti vládci. Na zádovém opěradle sedadla je také vyznačený výsostný kosočtverečný symbol panovníka, který podle grafického provedení použitého futharkového znaku má původ z období Velké Moravy⁽¹⁾. Jak se ukázalo, v této lokalitě jsou i zbytky opevněného sídla.

V blízkém okolí vladařského trůnu je několik skalních stěn, na kterých jsou patrné otvory po zakotvení trámů střešní konstrukce a dole patky nosníků podlahy. Jde zřejmě o pozůstatky i rozlehlejších palácových staveb. Na jedné z nich, která je nejbližší ke kamennému sedadlu panovníka, jsou vyhloubeny početné oválné důlky nahoře na čelní stěně. Jsou umístěny v mělkých výklencích dosti hustě vedle sebe, ale při podrobném pohledu se ukazuje, že i určitým způsobem uspořádané. Jsou sestaveny do dvou souborů, oddělených skalním výstupkem, v jehož středu je větší kruhovitý otvor a nad ním zvětřalý, ale dobře zřetelný, kosočtverečný futharkový znak vladaře, podobný jako na kamenném sedadle. Toto provedení má však uprostřed zřetelně vyznačené písmeno X. Nad oběma skupinami důlků jsou stopy po dalších znacích, dnes již téměř vyhlazených a nečitelných. Oblá zahloubení mají známky velkého stáří, jsou vlivem počasí silně erodovaná, některá téměř zarovnaná s povrchem svislé skalní stěny.

Pískovcová skaliska chřibských kopců jsou často poseta kruhovými jamkami i otvory různého tvaru. Jsou to mnohdy pozůstatky povrchové těžby nerostů z minulosti, zahrnující i prehistorické období. V tomto chřibském, tzv. magurském pískovci se nalézaly kameny a horniny, které byly dávným obyvatelům různým způsobem užitečné, např. rohovec a různé křemence. Při povrchovém sběru jsme na vrcholovém poli v Chřibech, vedle úlomků keramiky, našli i úštěpové škrabadlo ze zeleného radiolitu. Na některých místech jsou v pískovci také inkluze a místy i celé skalní bloky vápenců, železná ruda ve formě kousků limonitu a hematitu atd.

Zběžný pozorovatel může jamky ve skalách považovat za přírodní útvary. Avšak oblázky hornin jsou vesměs tvrdší než okolní pískovec a v průběhu erose se vynořují nad skalní povrch. Teprve když byly vylomeny dávnými sběrači, zůstalo po nich toto zahloubení. A pozorný pohled odhalí na mnoha místech v Chřibech ve skalách také zřetelné stopy po uložení různých prvků stavebních konstrukcí a dosud znatelné stavební úpravy v terénu. Také uspořádání bloků opracovaných kamenů a různé pravidelné otvory v nich upozorňují na to, že byly kdysi součástí obytných staveb, obranných opevnění, ohrazení pro chov dobytka, hrází pro zadržování vodních zdrojů a nebo plnily nějaký jiný účel.

V tomto sdělení je popis jednoho z takových objektů i pokus odhadnout smysl jeho používání. Je však těžké odolat i subjektivnějším úvahám v tomto velkomoravském, podivuhodně zachovaném a dosud nepopsaném prostředí s možností různých souvislostí. Jeví se však nepochybně a zřetelně, že vladařské sedadlo i palácová stavba se tu nachází uprostřed důkladně opevněné pevnosti. A na dalších skalách reliéfy biblických plastik i když již zvětřalé a erodované, spolu s dalšími detaily nasvědčují dokonce existenci křesťanského chrámu.

Popis skalních staveb a útvaru s „kolíkovou“ kartotékou

Zmíněná skalní stěna kdysi tvořila průčelí interiéru budovy a vykazuje jedinečný, ale zřejmě i charakteristický způsob stavby, kdysi používaný v celé lokalitě Chřibů. O takovém stavebním stylu, pocházejícímu zřejmě ze samých začátků moravského státního útvaru, není v dostupné moravské archeologické literatuře zmínka. Zachovalé pozůstatky objektů můžeme nalézt ve vyšších polohách svažitého terénu, ve spodních a dopravně přístupnějších místech obvykle podlehly těžbě stavebního kamene. Skalní svislá stěna je tu nosný prvek, k němuž byl přistavěn srubový objekt. Zřetelná byla snaha co využít přirozený tvar skaliska, který vlastně určoval výšku a rozpětí zastřešení a zčásti i celkový tvar budovy. Svislá skalní stěna byla obvykle uměle zarovnaná a tvořila hlavní nosnou zeď stavby i oporu střešního systému. Střecha a zbylé stěny byly zřejmě srubové, možná i s hrázděnou nepálenou výplní a dnes již chybí. Také případné navážky zeminy a kamenů vyrovnávajících podlahu dávno splavila voda a přilehlý terén u skalních stěn je dnes většinou svažité. Někde však přece uvidíme zbytky základů i vyzdívané části stěn z nepravidelně lámaných kamenů. Na čelném místě opěrné zdi se často nachází nějaký ozdobný prvek, nebo tvarem či strukturou zajímavý kámen. Jako maltu však používali odolné vápenné pojivo, které místy dodnes odolalo zubu času. Strukturou se podobá hrubému pískovci, jsou v něm však bílé kousky nedopálených zbytků původního vápence. V jednom případě jsme v maltě pravděpodobně našli i příměs cihelné drti, což (podle osobního sdělení Prof. Hrubého) je charakteristický znak u velkomoravské malty.

Na horní straně skaliska bývají zahlobeny otvory pro zasunutí trámů střešní konstrukce, u menších skalek jsou často spojeny horizontální puklinou. Nalézají se většinou pod přirozenými, nebo uměle vysekanými převisy, které zřejmě měly zabránit zatékání vody. Podle stop po zahlobeních byla trámová konstrukce stavby velmi nepravidelná. U menších staveb vidíme v čelní skále přirozenou, nebo uměle vytvořenou vodorovnou puklinu (obr.2 a 3.). Někdy budí dojem, jakoby šlo o nedokončenou snahu odseknout vrcholovou část skály. V ní je vysekáno několik klínovitých otvorů, do kterých se zřejmě zatloukaly zašpičatělé kůly, u strážních stanišť možná jen vkládaly oštěpy, které se pokryly kůží, nebo jinou jednoduchou stříškou. Stavitelé byli zřejmě „samouci“ kteří se snažili snížit pracnost stavby a co nejvíce využívat přirozené skalní útvary. U větších a na únosnost konstrukce náročných staveb, musela střecha být pokryta lehčím materiálem, snad rákosovými došky, nebo dřevěnými šindely. Menší stavby však byly pokryty hrubě štípanými plochými kameny, což je postup používaný i dnes v horských oblastech Bulharska. Na nepřístupnějších chřibských lokalitách nacházíme i pozůstatky zahlobených obydlí, jejichž dřevěná konstrukce dávno setlela, ale vrstva plochých kamenů, probořených dovnitř, tu leží jako němý doklad způsobu zastřešení. Jako v souladu s tendencemi moderní ekologie, stavitelé tehdy přizpůsobovali stavbu přírodě a ne naopak. Vzhledem to musely být velmi bizarní stavby, ve středověku jistě udivující každého, kdo přicházel z (římskou stavební kulturou ovlivněného) jihu nebo západu Evropy. Tento samostatný stavební styl sám o sobě mohl být důvodem, proč soudobí kronikáři popisovali starou pevnost Rostislava jako „nevyslovitelnou (nepopsatelnou) a všem i nejstarším nepodobnou“.

Stavba o které se domníváme, že byla důležitým vládním palácem, má v čele skalního průčelí zvláštní systém kruhovitých otvorů, dnes mnohde už jen mělkých důlků, zřetelně uspořádaný do dvou polí (obr.6, 7.). Jak již bylo uvedeno, obě odděluje plochý skalní výstupek, na kterém je vysekán silně ohlazený znak kosočtverce, ve středověké Evropě používaný jako symbol panovníka, který je originálně doplněný písmenem X, zřejmě iniciálou jména Kristus. Je to vlastně spojení symbolů vladaře a Krista, jakási připomínka přísahy věrnosti velmožů panovníkovi skládané na labarum, purpurovou tkaninu s iniciálami Kristova jména.

Pod tímto znakem je jedno větší zahlobení a níže pod výstupkem řádka sedmi zahlobených otvorů, která propojuje obě hlavní skupiny. Pravá skupina otvorů je uspořádána do půlkruhu a nahoře je asi desítkou otvorů kolem jednoho ležícího uprostřed. I na jiných místech jsou důlky vějířovitě seskupeny kolem jakéhosi středu, nebo sestaveny do skupin, často do trojic.

Obě skupiny otvorů jsou vysekány do srovnané plochy, mírně zapuštěné do skalní stěny. Na horní zešikmené hraně tohoto zahloubení jsou stopy mělce vysekaných dnes už nezřetelných znaků. Stejně zapuštění a stopy značek jsou také u levé, o něco menší skupiny důlků, která tvarem připomíná protáhlý trojúhelník. Pravá skupina obsahuje něco přes stovku důlků, dalších deset leží trochu níže, odděleně od celé skupiny. Levá menší skupina otvorů má asi šedesát takových zahloubení. Ve spodu skalní stěny je vytvarováno sedm protáhlých výklenků o různé výšce, každý je nahoře ukončen obloukem. Nesou známky toho, že byly kdysi nabíleny vápnem a tvořily pozadí sedadel. Domníváme se že je to pozůstatek nosné zdi stavby se zasedací síní, jejíž kamenné průčelí bylo vybaveno jakousi nástěnnou „kartotékou“ používanou panovníky v období Velké Moravy.

Účel a způsob používání „kolíkové“ kartotéky

K čemu sloužil tento nástěnný systém a jak se používal? Je dost pravděpodobné, že to byla technická pomůcka využívaná při správě rozsáhlého území Velké Moravy. Navrhujeme hypotézu, teoreticky přijatelný účel používání, vycházející ze znalostí tehdejších zvyklostí a o struktuře administrativní správy Velké Moravy. Jedná se o dobu, kdy i vládnoucí vrstva byla většinou ngramotná. Při písemném styku se zahraničím se používala latina, zachovala se početná oboustranná korespondence moravských panovníků s papeži, s patriarchou v Konstantinopoli i s panovníky zejména sousední Franské říše. Tuto korespondenci zprostředkovali kněží a řeholníci, pobývající u panovníkova dvora a možná i někteří světší písaři. Jaká byla praxe záznamů o dohodách, stvrzování a prokazování závazků mezi obyvateli ve vnitrostátním veřejném životě Moravanů? Písemné dokumenty prakticky neexistovaly. Víme, že pro dokládání a ověřování dohod uzavřených mezi obyvateli Moravy byly používány starobylé ale spolehlivé postupy. K ověřování věrohodnosti sloužily předměty, které se při dohodě rozpůlily a pak rozdělily mezi smluvní strany. Při plnění závazku nebo prokazování nároku se obě poloviny skládaly v celek a tím se potvrzovala pravdivost. Z kronik je známo, že Slované používali *podélně půlené kolíky*. Dřevěný kolík, podélně rozštípnutý, vytvoří nenapodobitelné díly, které po přiložení rozštěpených ploch ukazují autentičnost. Počet podélně rozštěpených dílů byl dva až tři, podle potřeb účastníků dohody. Velikost závazku byla vyznačována zářezy (vruby) po obvodu kolíku, takže se shodoval na všech částech a nemohl být žádnou stranou dodatečně pozměněn. Praxi používání kolíků opatřených vruby (proto nazývaných *vruble*) popisuje mnoho středověkých pramenů, známý je spis mnicha Chrabra, „O slovanském písmu“. I název ruské měny, rubl, se odvozuje z této starobylé praxe.

Okrouhlé důlky nástěnné „kartotéky“ naznačují, že do nich mohly být vkládány kolíky různých průměrů. Podle znaků na tzv. Králově stole, moravští velmoži používali jako podpis originální piktogramy a znaky futharku v jejich slovním významu. Není přesně známo, jakým způsobem byla znázorněna struktura státní správy, autorizovány osoby, nebo dokládány smlouvy mezi panovníkem a vladyky. Množství smluv a dohod které uzavíral velkomoravský panovník, bylo jistě obrovské. Jejich uchovávání, vyžadování a plnění kladlo velké nároky na lidskou paměť a mohlo být někdy problémem. Moravský vládce při správě země zřejmě používal jako technickou pomůcku tuto „kolíkovou kartotéku“. Aby „kolík“ identifikoval osobu velmože, musel být opatřený jeho značkou nebo vlaječkou. Každý kolík v tomto systému zřejmě identifikoval některého tzv. věrného velmože.

Je dost pravděpodobné, že takové vruble tvořily obsah důlků této nástěnné „kartotéky“. Jak ukazují otvory, průměr a délka a asi i druh dřeva se u jednotlivých kolíků lišily. Panovník své nároky realizoval prostřednictvím zástupců, županů, vojvodů a jejich výběřčích nebo poslů. Používání vrublů tedy muselo umožnit nezávislé ověřování nejméně mezi třemi stranami, panovníkem, jeho zástupcem a velmožem. K tomu se kolík dělil na tři díly. Po přiložení kterýchkoliv dvou rozštípnutých ploch se potvrdil počet vrubů na obvodu kolíku a jiné shodné

označení a neklamně doložila oběma stranám velikost závazku, např. sílu vojenské družiny, rozsah naturální či jiné ekonomické dávky.

Takovou představu podporuje i zachovaný obraz na skalce strážního stanoviště, ležícího nad "kolíkovou kartotékou (viz obr. 1.). V čele je důlek kosočtverečného tvaru (symbolu vládce), v němž byla snad vložena ozdoba, napravo pod ním je krátký meč (jaký se používal při slavnostní přísaze velmožů) a nalevo je vztyčená ruka držící dva rovnoběžně přiložené kolíky na kterých jsou dokonce vyznačeny vruby.

Svazek vrubů složených ze tří částí nám připomíná i známá pověst o Svatoplukovi a jeho synech, kterým na svazku tří prutů znázornil pevnost svornosti a slabost rozdělení. Příběh popsal Konstantin Porfyrogenetos (byzantský císař od r. 945) v knize "O spravování říše". Autentické jádro asi mají jen ty tři pruty, počet synů jim autor zřejmě přizpůsobil. Svatopluk měl jediného vlastního syna Mojmíra II. se svou první manželkou jménem (pravděpodobně) Svatožizň. Po její smrti adoptoval za syna i Svatopluka II, nemanželského syna bavorského krále Arnulfa jemuž byl kmotrem a kterého víceméně nuceně „vyženil“ po druhé svatbě s Arnulfovou sestrou Giselou. Němec Svatopluk II. se stal bratrem Mojmíra II. kterého nenáviděl a od roku 905 s maďarskou pomocí usiloval o jeho zničení. V roce 907 byli oba bratři zabiti Maďary, Moravané z jižní oblasti, přibližně až po dnešní Napajedla ⁽⁴⁾ vypuzeni a státní útvar Velké Moravy přestal existovat.

Možné dobové informace vyplývající z kolíkové kartotéky.

Nástěnná kolíková mapa, je-li platná tato hypotéza, asi zachycuje konečný stav doby kdy moravský panovník sídlil ještě v tzv. staré pevnosti. Strukturu společenského rozvrstvení dobře ukazují tituly použité v privilegii „Industriae tuae“ vydaného papežem Janem VIII v Římě 29. června 880 moravskému vládcí Svatoplukovi. Vycházíme z překladu popsaného Havlíkem ⁽²⁾.

Samotný Svatopluk byl nazván *comes* (*panovník z Boží milosti*) což byl čestný titul významného člena fiktivní papežské družiny vybraných panovníků, spoludruha a spolupracovníka duchovní hlavy Římského universa. Svatopluk tak byl (na vlastní žádost) přijat s celou zemí a lidem pod patronací Říma a papežů, tehdy nejvyšší instance nadřazené i oběma císařstvím. Význam této patronace, fakticky první realizované mezi slovanským státem a Římem, zdůraznilo ještě jmenování Svatopluka za *jedinečného syna* (*unicus filius*) což byl titul vyhrazený císařům. Je to více než ekvivalent mnohem pozdější *Buly sicilské*, zakládající dědičný královský titul českých Přemyslovců. Sám Metoděj je jmenován *arcibiskupem moravským*, což bylo odvozeno (ve shodě s titulaturou všech biskupů), od názvu sídla a místa metropolitního chrámu, tedy nějakého „Gradu Morava“. Dále je jmenován *Zemižizň*, patrně čelný hodnostář Svatoplukova dvora. Je pokládán za *nádvorního*, nebo *palácového župana*. Náležel ke skupině *věrných* (*fideles*) *velmožů* (*nobiles viri*), neboli *knížat*. Uvádí se i *Svatoplukův lid* (*populus*) tj. privilegovaná vrstva, která se podílela na správě státu a odlišovala od *lidu země* (*populus terae*) což byli ostatní svobodní obyvatelé, označovaní jinde jako *prostý lid*. Všichni se považovali a byli pokládáni za *Moravany*. Mezi důležitými osobami jsou jmenováni i *soudci* (*iudices*), čelní představitelé Svatoplukova dvora.

Jak toto sociální rozvržení mohlo korespondovat s kolíkovou kartotékou? Protože se zřejmě nalzáme ve staré Rostislavově pevnosti, nepůjde o stav z období největšího územního rozšíření Velké Moravy. Počet důlků v obou skupinách nástěnného systému může určit počet *sídelních jednotek*. Jejich rozdělení na části odpovídá uznávané představě, že Moravu tvořily dvě správní jednotky. Vyplývá to z kronikářů užívaného latinského názvu „*Regna Maravorum*“, tedy „*Království Moravská*“. Území Dolní a Horní Moravy vymezují badatelé různě, ale podle této mapy-kartotéky můžeme přijmout domněnku, že dělítkem bylo zdejší chřibské sídlo, označené výsostným znakem panovníka. Oblast Velké Moravy směrem na jih obsahovala i část Pannonie, byla rozsáhlejší a více obyvatel. Na kartotéce jí může patřit pravá, větší elipsovité skupina důlků. Druhá, menší skupina má tvar protáhlého trojúhelníka a zřejmě odpovídá „Horní“ Moravě, která

ležela přibližně na území ohraničeném na západě Českomoravskou vysočinou a na východě pohorím Malých Karpat. Obě hraniční pohorí se k severu sbíhají a jsou uzavřena Jeseníky, takže i geograficky se území trojúhelníku podobá.

Střední spojovací část skalní stěny je vymodelován do vystouplého tvaru, snad představuje Grad Morava a Chřiby a obsahuje jeden větší důlek, který leží výš než ostatní, ale níž než je znak panovníka. Předpokládejme, že tu byl vrubl *nádvorního velmože* nebo *župana*. Pod ním je vyrovnaná řada sedmi otvorů, mohou patřit tzv. soudcům, členům rady starších, (*kmeti*) kterých býval lichý počet. Další oddělené důlky, deset pod levou „menší Moravou“ a dvanáct pod „větší Moravou“, mohou označovat počet *županů*, nejbližších spolupracovníků panovníka, kteří byli v čele vojensko-administrativních obvodů. To se přibližně shoduje s historickými údaji, podle kterých bylo na Moravě v 1. polovině 9. stol. jedenáct a později až třicet těchto županů⁽²⁾. Ostatní vruble na obou polovinách „mapy“ pak mohou znázorňovat všechny *civitates et castella* t.j. města a hrady patřící *věrným velmožům*, kteří složili přísahu věrnosti moravskému panovníkovi na tzv. labarum. Jejich počet by snad mohl zpřesnit informace o počtu hlavních sídel to je počet hradů, měst a opevněných osad, které v té době tvořily Velkou Moravu. Je pravděpodobné, že poloha kolíků zhruba ukazuje i přibližnou polohu sídlišť. Tak skupina deseti důlků (knížectví) obklopujících nějaký centrální hrad u „větší“ Moravy nahoře vpravo, tj. na východním okraji země (od Chřibů jihovýchodně), může ukazovat Nitransko. Tady byla kolem hradu Nitrava skutečně desítky opevněných lokalit (Bíňa, Zámčisko, Tlmače, Klížské Hradiště, Drážovce, Hradec, Bojnou a Nitranské Pravno). Západněji je jiné seskupení, vějířovitého tvaru, které by mohlo patřit známé koncentraci sídel kolem Mikulčic. V bezprostřední blízkosti středového výstupku napravo je hustá síť důlků odpovídající značnému množství sídel v okolí Starého Města a Uherského Hradiště. Jestli je tato hypotéza správná, pak z kolíkové kartotéky by mohli odborníci identifikovat známé a snad i dosud neznámé velkomoravské sídelní lokality.

Závěr

V Chřibech se nachází skalní stěna nesoucí známky toho, že byla kdysi čelní stěnou palácové stavby. V horní části obsahuje zvláštní systém oválných důlků, uspořádaných do dvou skupin. V průčelí je stěna opatřena omšelým, ale zřetelným kosočtvercem, futharkovým znakem panovníka, podobným tomu, jaký je v čele zádové opěrky známého kamenného sedadla, jehož grafické provedení (stingování) určuje dobu vzniku mezi léty 600 až 800 po Kr. Ze struktury rozložení důlků do dvou oddělených souborů a z jejich tvaru se zdá, že se jedná o primitivní mapu a pomůcku vladaře používanou při vojenské a administrativní správě země. Je to snad znázornění tehdejší Moravy, rozdělené na dvě nesporně velké administrativní správní oblasti. Geograficky je „mapa“ orientována tak, že sever je nalevo a jih napravo. Je navržena domněnka, že důlky byly určeny pro vkládání dřevěných kolíků, identifikujících jednotlivá sídla panovníkovi věrných velmožů a jejich závazky. Předpokládáme, že kolíky byly rozděleny na tři díly podélným rozštípnutím, jako tzv. vruble, jejichž používání v době Velké Moravy je dobře doloženo. Kromě znaku velmože a počtem nebo tvarem vrubů vyznačené velikosti vojensko-ekonomického kontingentu, mohla mít poloha kolíku i geografický význam. Udávala zřejmě příslušnost k severní nebo jižní správní jednotce Moravy, a snad jako na „mapě“ i přibližnou polohu a sousedství jednotlivých sídel v krajině. Rozdělení kolíku na tři části vyhovuje potřebě vzájemného ověřování autentičnosti mezi vládcem, velmožem a třetí osobou, jednajícím jménem některé ze smluvních stran.

Literatura

1. Galatík A., Galatík J. *Kamenné sedadlo velkomoravského vladaře v Chřibech*, 2004 .
2. Havlík L. E., *Kronika Velké Moravy*, Blok 1987
3. Galatík A. *Biblické skalní plastiky a neznámý velkomoravský chrám v Chřibech*. 2004
4. Veselý J. M. *Most a cesta domů, Velehrad, Řím*, 1989

Obr. 1. Skalka strážního stanoviště, na níž je zobrazení krátkého meče, důlek pro drobnou kosočtverečnou ozdobu a ruka srovnávající dva rovnoběžně položené kolíky, snad tzv. vruble s vyznačenými zářezy, doklady závazku.

Obr. 2. Opěrná skalka větší stavby se zarovnanou svislou stěnou a několika řadami otvorů pro stropní kůly a trámy.

Obr. 3. Inkluse vápence v magurském pískovci chříbské skalky, (vzniklá zvápněním velkých kostí, snad páteře dinosaura) využitá jako ozdobný prvek opevněné obytné stavby.

Obr. 4. Celkový pohled na skalní stěnu která zřejmě byla součástí stavby paláce s „kolíkovou kartotékou“ v průčelí interiéru.

Obr. 5. Pohled na dvě skupiny důlků oddělené výstupkem, se znakem X v kosočtverci a centrálním otvorem, snad určeným pro kolík – vrubl palácového župana.

Obr. 6. Soustava otvorů pro kolíky, tzv. vruble, se stopami po stářím vyhlazených znacích umístěných na horní hraně výklenku.

Obr. 7. Patky pro nosníky podlahy stavby v blízkosti paláce s „kolíkovou kartotékou“ z období Velké Moravy.

Obr. 8. Boční stěny skal mají záseky ve kterých byly zřejmě upevněny nosné trámy dřevěné konstrukce budov.

Obr. 9. Skupina kamenů tvořících stěny významného velkomoravského obydlí v blízkosti palácové stavby.

Obr. 10. Pod skalními stěnami palácových staveb je terén dnes většinou svažitéý a zalesněný.

Obr. 11. Pohled na čelní skalní stěnu paláce s nabílenými výklenky snad pro sedadla a důlkovou mapou kolíkové kartotéky z období Velké Moravy.

Obr. 12. Celkový pohled na skupinu skalek a kamenů v okolí kolíkové kartotéky.